

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ
ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΦΛΩΡΙΝΑΣ

ΤΟ ΛΕΞΙΛΟΓΙΟ: ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΚΑΙ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΤΟΥ (ΥΕ265)

Στ' Εξάμηνο

Ελένη Γρίβα

Χρυσάνθη Μάρκου

Μάθημα 4: Λεξιλογικές σχέσεις

Βασικές Σημασιολογικές σχέσεις

1. Συνωνυμία.

Οι λέξεις που έχουν την ίδια ή παρόμοια σημασία, αποκαλούνται συνώνυμες και συναποτελούν στο πλαίσιο της παραδειγματικής διάστασης της γλώσσας ενιαίο λεξιλογικό πεδίο. Π.χ.:

- δίνω, προσφέρω, παρέχω, χορηγώ, προμηθεύω, εφοδιάζω, κλπ
- παχύς, ευτραφής, παχουλός, γεμάτος, τροφαντός, στρουμπουλός κ.λπ

2. Αντωνυμία

Οι λέξεις των οποίων οι σημασίες αντιτίθεται με έναν οποιοδήποτε τρόπο, συναποτελούν πεδίο και καλούνται αντώνυμες. Η σημασιολογική αντίθεση που δηλώνεται μέσα από τις αντώνυμες λέξεις είναι δυνατόν να έχει διάφορες μορφές ως εξής:

-απόλυτη ή σχετική. Π.χ.

A) παντρεμένος-ανύπαντρος (απόλυτη)

B) ψηλός-κοντός (σχετική)

-διμερής ή πολυμερής. Π.χ.

A) οργανικός- ανόργανος (διμερής)

B) άνοιξη-καλοκαίρι-φθινόπωρο-χειμώνας (πολυμερής)

-αμοιβαία ή μη αμοιβαία. Π.χ.

A) θεός-ανιψιά (αμοιβαία)

B) τεμπέλης-εργατικός (μη αμοιβαία)

3. Υπωνυμία

Μια λέξη χαρακτηρίζεται σε σχέση με κάποια άλλη ως υπώνυμη, όταν η σημασία της καλύπτει ένα μόνο μέρος από τη σημασία της άλλης. Στην περίπτωση αυτή, η λέξη που διαθέτει την ευρύτερη σημασία καλείται υπερώνυμη. Η υπωνυμία, ως λεξιλογικό πεδίο, αποτελεί στην ουσία μια μορφή μη συμμετρική συνωνυμίας. Π.χ.

Υπώνυμο

Σχολείο
Πλάτανος
Τριαντάφυλλο
Τρίγωνο
Λεωφορείο

Υπερώνυμο

κτήριο
δέντρο
λουλούδι
σχήμα
αυτοκίνητο

(Μήτσης, 2004: 117-127)

4. Μορφολογία-τρόπος κλίσης

Η κλιτές λέξεις ομαδοποιούνται στον εγκέφαλο του ομιλητή και σχηματίζουν ομάδες, ανάλογα με τον τρόπο που κλίνονται. Π.χ. τα ουσιαστικά εισηγητής, μαθητής, καθηγητής, αθλητής κλπ, τα επίθετα πλούσιος, σπάνιος, επιτήδειος τεράστιος, τίμιος, κλπ, και τα ρήματα δένω, χάνω, λύνω, ντύνω, διπλώνω, σηκώνω, κλπ, απαρτίζουν παραδειγματικές ομάδες που βασίζονται στην ομοιότητα της κλίσης.

Δευτερεύοντες τρόποι ομαδοποίησης
των λέξεων

1. Συσχετισμός λέξεων με βάση το χρόνο

προγενέστερος-μεταγενέστερος
νωρίς-αργά
πρωί-μεσημέρι
πρώτος-δεύτερος

(Μήτσης, 2004: 117-127)

2. συσχετισμός λέξεων με βάση τον τόπο (διάστημα)

πάνω-κάτω-αριστερά-δεξιά

βόρειος-νότιος-ανατολικός-δυτικός

εδώ-εκεί

μακρινός-κοντινός

3. συσχετισμός λέξεων με βάση το σχήμα «αίτιο-αποτέλεσμα»

Π.χ.

Διάβασμα-μόρφωση

Κρυολόγημα-πυρετός

Πλούτος-καλοζωία

Περίεργεια-αναζήτηση

4. συσχετισμός λέξεων με βάση το σχήμα δημιουργός (ή δράστης) - δημιούργημα (ενέργεια)

Π.χ.

Συγγραφέας-μυθιστόρημα

Ερευνητής-ανακάλυψη

Εφευρέτης-εφεύρεση

Αγγειοπλάστης-αγγείο

διαρρήκτης-κλοπή

5. συσχετισμός και μορφοποίηση λέξεων με βάση έναν ενιαίο θεματικό κύκλο.

Π.χ.

θέατρο

προσκήνιο

ηθοποιός

παίζω

ταλαντούχος .....

καμαρινι

σκηνοθέτης

ερμηνεύω

διάσημος

πλατεία

σκηνογράφος

υποδύομαι

δημοφιλής

Συνεκφορές λέξεων

Σκεφτείτε φράσεις και προτάσεις με το ρήμα:

(Μήτσης, 2004: 117-127)

Ρήμα κόβω:

Α. Κόβει το μαχαίρι/ το ξίφος

Β. Ε κόβω τα πόδια/τα φτερά/το βήχα/τον αέρα/τα ήπατα/τη χολή

Γ. Κόβω νόμισμα/κιμά/τη μπάλα/ εισιτήριο/τα χαρτιά

Δ. Κόβω φάτσες/βόλτες/καρφιά/ χαλβά/ χαστούκι/κίνηση

Ε. Κόβω το τσιγάρο/το ποτό/το ξενύχτι/τα χαρτιά/τον καφέ

Στ. Κόβω κάποιον στις εξετάσεις/στο μάθημα/στο μάθημα στην οδήγηση

Ζ. Κόβει το μυαλό του

Η. με κόβει η πείνα

Θ. κόβω δρόμο/ταχύτητα/τη θέα /τις δαπάνες/ το νερό

Ι. Κόβω την καλημέρα/τις γέφυρες/το αίμα

Ια. Κόβει το γάλα/η μαγιονέζα/η σούπα

Σκεφτείτε φράσεις και προτάσεις με την λέξη:

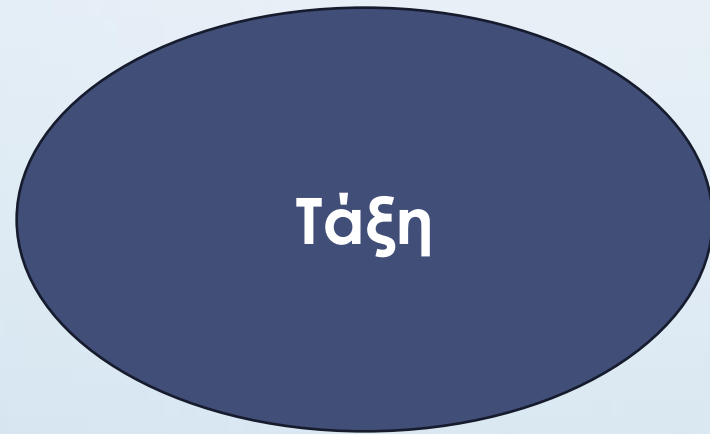
(Μήτσης, 2004: 117-127)

Λέξη έκθεση:

- A. Απαγορεύεται η έκθεση στον ήλιο κατά τους θερινούς μήνες.
- B. ο Νίκος έγραψε την καλύτερη έκθεση στην τάξη
- Γ. η φετινή έκθεση βιβλίου θα γίνει στην πλατεία συντάγματος
- Δ. ο αρμόδιος υπάλληλος συνέταξε έκθεση για το συμβάν
- E. ο διευθυντής έκανε καλή έκθεση στον υπάλληλο.

Σκεφτείτε φράσεις και προτάσεις με την λέξη:

(Μήτσης, 2004: 117-127)

Λέξη τάξη:

- A. Έχει τάξη στη δουλειά του/στο δωμάτιό του/στη ζωή του
- B. Έβαλε σε τάξη τις σκέψεις του
- Γ. Οι δαπάνες ανέρχονται στο ποσό της τάξεως των 50.000€.
- Δ. Το γεύμα ήταν πρώτης τάξεως
- Ε. Είναι μέλος της άρχουσας τάξης
- Στ. Ο πρόεδρος του συμβουλίου τον ανακάλεσε στην τάξη
- Ζ. Ο Γιάννης πηγαίνει στην πέμπτη τάξη
- Θ. Ο καθηγητής μπήκε στην τάξη
- Ι. Υπουργείο δημόσιας τάξης
- Ια. Νέα τάξη πραγμάτων

1. Συνήθεις

Συνεκφορές λέξεων
(ή λεξιλογικές
συνάψεις)

2. σταθερές

3. συνάψεις με μεταφορική
σημασία

4. ιδιωματισμοί (ή
ελληνισμοί)

Επίθετο λευκός

- Συνώνυμο του επιθέτου άσπρος
- αντίθετα σημασιολογικά με τα επίθετα μαύρος, κόκκινος, πράσινος
- Υπώνυμο στην υπερώνυμη λέξη «χρώμα»

Λευκό ή άσπρο τοπίο/ πρόβατο/ πανί/ αυτοκίνητο/ σύννεφο

Αλλά...

Άσπρη μέρα, άσπρο πάτο, άσπρο κούτελο, άσπρο πρόσωπο

Και

λευκός γάμος, λευκός οίκος, λευκός πύργος, λευκή βίβλος, λευκή ψήφος

Επίθετο λευκός

- Συνώνυμο του επιθέτου άσπρος
- αντίθετα σημασιολογικά με τα επίθετα μαύρος, κόκκινος, πράσινος
- Υπώνυμο στην υπερώνυμη λέξη «χρώμα»

Μαύρη ζωή, όχι όμως λευκή ζωή αλλά ευτυχισμένη ζωή

μαύρο χρήμα, όχι όμως λευκό χρήμα, αλλά νόμιμο χρήμα

μαύρα μαντάτα, όχι λευκά ή άσπρα μαντάτα αλλά καλά νέα

Η παραδειγματική διάσταση του λεξιλογίου προκύπτει ως απόρροια των συνταγματικών λεξιλογικών σχέσεων. Επειδή όμως η συνεισφορά των λέξεων στο συνταγματικό άξονα δεν χαρακτηρίζεται από κανονικότητα και συμμετρία αυτό έχει ως αποτέλεσμα να δημιουργείται στον τομέα της εσωτερικής/συστηματικής οργάνωσης του λεξιλογίου, ένα πολύπλοκο, πολυσύνθετο, και ταυτόχρονα ακανόνιστο και απρόβλεπτο πλέγμα σχέσεων, η κατοχή του οποίου συνιστά μια συγκεκριμένη μορφή γνώσης που θα μπορούσαμε να την αποκαλέσουμε **«λεξιλογική ικανότητα του ομιλητή»**.

Σύγχρονες διδακτικές προσεγγίσεις

Δραστηριότητες ανάπτυξης της
λεξιλογικής ικανότητας

Δραστηριότητες ενίσχυσης του ενδιαφέροντος για τις λέξεις (1/5)

Η λέξη της εβδομάδας

Ο εκπαιδευτικός διαλέγει μια μέρα της εβδομάδας και την ημέρα αυτή ο μαθητής φέρνει στο μάθημα

A) μια λέξη που του είναι άγνωστη και θέλει να τη μάθει

B) μια λέξη που είδε ή ακούσει κατά τη διάρκεια της προηγούμενης εβδομάδας και θεωρεί ενδιαφέρουσα

Το κάθε παιδί φέρνει ένα φύλλο χαρτί που περιλαμβάνει τα εξής:

A) καταγραφή της λέξης

B) αναφορά του κειμένου στο οποίο εμφανίζεται η λέξη

Γ) εξήγηση της σημασίας της λέξης

Δ) μια νέα πρόταση για τη χρήση της λέξης

Δραστηριότητες ενίσχυσης του ενδιαφέροντος για τις λέξεις (2/5)

Ο μάγος των λέξεων

Ύστερα από τη μεγαλόφωνη ανάγνωση ενός βιβλίου μέσα στην τάξη ορισμένες ενδιαφέρουσες λέξεις αναρτώνται σε πόστερ στον τοίχο της τάξης. Το πόστερ περιέχει μια στήλη με τις λέξεις και μια στήλη με τα ονόματα των μαθητών. Κάθε φορά που κάποιος μαθητής χρησιμοποιεί τις λέξεις αυτές κατά τη διάρκεια προφορικού ή γραπτού λόγου μέσα στην τάξη κερδίζει έναν πόντο. Μύθος άλλο το μηδέν επίσης κάθε μαθητής κερδίζει επιπλέον πόντους αν εντοπίσετε τις λέξεις σε άλλα κείμενα ο μαθητής που θα μαζέψει τους περισσότερους πόντους μέσα σε ένα χρονικό διάστημα ανακηρύσσεται «ο μάγος των λέξεων».

Δραστηριότητες ενίσχυσης του ενδιαφέροντος για τις λέξεις (3/5)

Προσωπική συλλογή λέξεων

Ζητείται από κάθε μαθητή να εντοπίσει μια λέξη που είναι καλό να τη γνωρίζει όλη η τάξη. Κάθε μαθητής αναφέρει την πηγή στην οποία εντόπισε τη λέξη, το συγκείμενο της λέξης και γιατί τη θεωρεί σημαντική και ενδιαφέρουσα. Ο διδάσκων αναφέρει επίσης μια λέξη που θεωρεί χρήσιμη και ενδιαφέρουσα και εξηγεί τον λόγο. Αφού επιλεγούν οι λέξεις οι μαθητές και ο διδάσκων καταλήγουν ύστερα από συζήτηση και χρήση λεξικού στους ορισμούς των λέξεων. Στη συνέχεια ο κάθε μαθητής κατασκευάζει το προσωπικό του ημερολόγιο λέξεων στο οποίο καταχωρεί τις λέξεις και τους ορισμούς του f επίσης λέξεις αυτές διδάσκονται κατά τη διάρκεια της εβδομάδας με πολλούς τρόπους, όπως η σημασιολογική χαρτογράφηση, η ανάλυση σε σημασιολογικά συστατικά κ.α.

Ευθυμίου, 2013: 68-80)

Σημασιολογικά συστατικά

Δρόμοι και πεζόδρομοι	Στενό	φαρδύ	Με ασφαλτοστρώση	Χωρίς ασφαλτοστρώση	Για περπάτημα	Για οδήγηση
Μονοπάτι	+			+	+	
Δρόμος	+		+	+		+
Σοκάκι	+		+	+	+	+
Λεωφορείος		+	+			+

Δραστηριότητες ενίσχυσης του ενδιαφέροντος για τις λέξεις (4/5)

Τήρηση ημερολογίου με παραδείγματα αποτελεσματική χρήσης της γλώσσας

Ο διδάσκων παρακινεί τους μαθητές να κρατούν ημερολόγιο με παραδείγματα αποτελεσματική χρήσης της γλώσσας, για παράδειγμα, γλαφυρές περιγραφές, ενδιαφέρουσες ή πρωτότυπες μεταφορές, παρομοιώσεις, λογοπαίγνια, κ.α.

Δραστηριότητες ενίσχυσης του ενδιαφέροντος για τις λέξεις (5/5)

Ανεκδοτα, λογοπαίγνια, ετυμολογία, στερεότυπες εκφράσεις

Παιχνίδια

Συζητήσεις

Οι δραστηριότητες αυτές:

-καλλιεργούν το ενδιαφέρον των μαθητών για το λεξιλόγιο
βοηθά τους μαθητές να συνειδητοποιήσουν την πολυσημία των λέξεων
βοηθάει και οι μαθητές να καταλάβουν ότι η γλώσσα δεν είναι στατική